

พุทธจิตวิทยากับการเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย

Buddhist Psychology and the Enhancement of Justice in Contemporary Thai Society

Received: February 20, 2025

Revised: March 15, 2025

Accepted: March 17, 2025

กัญจน์ พัทธนะนิติ¹ และ คณพล ตัญสุวรรณ²

Kitchoke Phatananiti and Khanapol Tuisuwan

(Kitchoke555@gmail.com)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอการประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย โดยศึกษาแนวคิดพื้นฐานของพุทธจิตวิทยาซึ่งประกอบด้วยสามองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความเข้าใจธรรมชาติของจิตที่สามารถพัฒนาได้ผ่านกระบวนการจิตตภาวนา หลักไตรลักษณ์ที่อธิบายลักษณะของสรรพสิ่ง และการผสมผสานเทคนิคการบำบัดสมัยใหม่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา การประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมดำเนินการผ่านสามมิติ คือ การพัฒนาจิตสำนึกเชิงจริยธรรม การเสริมสร้างความเมตตากรุณา และการแก้ไขความขัดแย้ง ในสังคมไทยร่วมสมัยได้มีการนำไปปฏิบัติทั้งในระดับนโยบาย ระดับชุมชน และระดับบุคคล อย่างไรก็ตาม ยังพบความท้าทายสำคัญในการผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ ข้อจำกัดด้านความเข้าใจในสังคมพหุวัฒนธรรมและการขาดบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ จึงมีข้อเสนอแนะให้พัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรม ส่งเสริมการวิจัย สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และพัฒนาเทคโนโลยีในการเผยแพร่องค์ความรู้ เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและสันติสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : พุทธจิตวิทยา, ความยุติธรรม, สังคมไทยร่วมสมัย

¹ สำนักกฎหมายสากล เคเอพี แอดฮอค ลอว์เฟิร์ม

KAP Adhoc International Law Firm

² ข้าราชการบำนาญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

The Secretariat of the House of Representatives

Abstract

This article explores the application of Buddhist psychology in promoting justice within contemporary Thai society. It examines the core concepts of Buddhist psychology, which encompass three main components: understanding the nature of the mind through mental cultivation (Cittabhāvanā), the Three Characteristics (Trilaksana) that explain the nature of all phenomena, and the integration of modern therapeutic techniques with Buddhist principles. The implementation of Buddhist psychology in fostering justice is addressed through three key dimensions: the development of ethical consciousness, the cultivation of loving-kindness and compassion, and the resolution of conflict. In contemporary Thai society, these practices have been applied at the policy, community, and individual levels. Nevertheless, challenges persist, including the integration of traditional concepts with modern societal frameworks, limited understanding in multicultural contexts, and a shortage of qualified practitioners. Recommendations include the development of curricula and training programs, the promotion of academic research, enhanced inter-organizational collaboration, and the utilization of technology for knowledge dissemination. These strategies aim to contribute to the establishment of a just and peaceful society rooted in sustainability.

Keywords: Buddhist Psychology, Justice, Contemporary Thai Society

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความท้าทายด้านความยุติธรรมหลายประการ ทั้งความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ความล่าช้าในการพิจารณาคดีและการขาดความโปร่งใสในระบบ รายงานจากสถาบันพระปกเกล้า (2564) ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มผู้มีรายได้น้อยมักประสบปัญหาในการเข้าถึงความช่วยเหลือทางกฎหมายและมีแนวโน้มได้รับโทษที่รุนแรงกว่า เช่น กรณีคดียาเสพติด เป็นต้น ที่ผู้กระทำความผิดรายย่อยมักถูกดำเนินคดีอย่างเข้มงวด ในขณะที่ผู้มีอิทธิพลอาจหลุดพ้นจากการลงโทษ

นอกจากนี้ ความขัดแย้งที่รุนแรงยังเกิดขึ้นในหลายกรณี ตั้งแต่ระดับชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปจนถึงระดับประเทศ ที่เกิดจากความเห็นต่าง

ทางการเมือง โดยความขัดแย้งเหล่านี้ มักถูกแก้ไขด้วยวิธีการเผชิญหน้าหรือการใช้ อำนาจรัฐ มากกว่าการเยียวยาความสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้ง (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2563) กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักที่มุ่งเน้นการหาผู้กระทำ ผิดและลงโทษ จึงไม่สามารถแก้ไขรากฐานของปัญหาได้อย่างยั่งยืน

สิ่งที่ทำให้ปัญหาความยุติธรรมในสังคมไทยมีความซับซ้อนและแก้ไขได้ยาก ด้วยวิธีการดั้งเดิม คือ รากฐานทางจิตใจและวัฒนธรรม ทศนคติและพฤติกรรมของคนใน สังคมที่ยังคงยึดติดกับระบบอุปถัมภ์ การเลือกปฏิบัติและวัฒนธรรมการใช้อำนาจในทาง มิชอบ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2564) ทำให้การปฏิรูปในระดับโครงสร้างเพียงอย่างเดียวไม่ เพียงพอ การแก้ไขปัญหาความยุติธรรมจึงจำเป็นต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการปฏิรูปจิตใจ และคุณธรรมของคนในสังคม

พุทธจิตวิทยาซึ่งเป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมทางพุทธศาสนาและศาสตร์ ทางจิตวิทยาตะวันตก จึงเป็นทางเลือกที่เหมาะสมในการเสริมสร้างความยุติธรรมใน สังคมไทย โดยมีพื้นฐานสำคัญสามประการ ได้แก่ ความเข้าใจธรรมชาติของจิตที่สามารถ พัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2563) หลักไตรลักษณ์ที่อธิบายความไม่ เทียงและความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่งและการผสมผสานเทคนิคการบำบัดสมัยใหม่กับ หลักธรรมทางพุทธศาสนา (Davidson & Dahl, 2022) แนวทางนี้ให้ความสำคัญกับการ พัฒนาจิตใจ ความเมตตากรุณาและการแก้ไขความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์

การประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมดำเนินการผ่าน สามมิติหลัก ได้แก่ การพัฒนาจิตสำนึกเชิงจริยธรรม การเสริมสร้างความเมตตากรุณา และการแก้ไขความขัดแย้ง (พระพรหมบัณฑิต, 2564) ในสังคมไทยร่วมสมัยได้มีการ นำไปปฏิบัติทั้งในระดับนโยบาย ชุมชนและบุคคล เช่น โครงการยุติธรรมชุมชนที่นำ แนวคิดพุทธจิตวิทยามาใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท อย่างไรก็ตาม การดำเนินการ ดังกล่าวยังเผชิญความท้าทายหลายประการ ทั้งการผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมกับสังคม สมัยใหม่ ข้อจำกัดด้านการยอมรับในสังคมพหุวัฒนธรรมและการขาดบุคลากรที่มีความ เชี่ยวชาญ บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดพื้นฐานของพุทธจิตวิทยา การประยุกต์ใช้ในการ เสริมสร้างความยุติธรรม แนวทางการนำไปปฏิบัติในสังคมไทยร่วมสมัย รวมถึง ความท้า ทายและข้อเสนอแนะในการพัฒนาต่อไป

แนวคิดของพุทธจิตวิทยา

พุทธจิตวิทยาเป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมในพุทธศาสนาและศาสตร์ ทางจิตวิทยาตะวันตก โดยมีพื้นฐานสำคัญดังนี้

1. ความเข้าใจธรรมชาติของจิต พุทธศาสนามีมุมมองต่อธรรมชาติของจิตที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเห็นว่าจิตเป็นธรรมชาติที่สามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้ผ่านกระบวนการจิตตภาวนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2563) จิตในทัศนะพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญคือ จิต เจตสิกและรูป ซึ่งทำงานประสานกันเป็นกระบวนการที่เรียกว่าขั้น 5 การทำความเข้าใจกระบวนการทำงานของจิตผ่านการเจริญสติและวิปัสสนากรรมฐานจะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาและความเมตตา ตามหลักพุทธจิตวิทยา จิตมีคุณสมบัติพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่ (1) ภาวะที่คิดหรือรู้อารมณ์ (2) ภาวะที่เป็นนามธรรม (3) ภาวะที่เกิดดับสลับต่อกันอย่างรวดเร็ว และ (4) ภาวะที่แปรเปลี่ยนไปตามอารมณ์ที่มากระทบ การเข้าใจคุณสมบัติเหล่านี้ช่วยให้เราสามารถพัฒนาจิตให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยทางจิตวิทยาสมัยใหม่ que แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเปลี่ยนแปลงของสมองและจิตใจผ่านการฝึกฝน หรือที่เรียกว่า neuroplasticity (Wallace & Shapiro, 2020)

2. หลักไตรลักษณ์ เป็นหลักธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนาที่อธิบายลักษณะสามประการของสรรพสิ่ง ประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา การเข้าใจหลักไตรลักษณ์อย่างลึกซึ้งมีความสำคัญต่อการพัฒนาจิตและปัญญาในบริบทของพุทธจิตวิทยา ดังนี้

อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) : สรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไรที่ถาวร การตระหนักในความไม่เที่ยงช่วยลดความยึดมั่นถือมั่นและความคาดหวังที่ไม่สมเหตุสมผล ในทางจิตวิทยา ความเข้าใจนี้ช่วยในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและการจัดการกับความสูญเสีย (Germer & Siegel, 2022)

ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) : สภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ก่อให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ การเข้าใจทุกขังนำไปสู่การยอมรับความจริงของชีวิตและการพัฒนาความเข้มแข็งทางจิตใจ (psychological resilience)

อนัตตา (ความไม่มีตัวตน) : สรรพสิ่งไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นเพียงการประจุมรณกันของเหตุปัจจัยต่าง ๆ ความเข้าใจในอนัตตาช่วยลดความยึดมั่นในตัวตน นำไปสู่การปล่อยวางและความสงบทางจิตใจ การศึกษาทางจิตวิทยาพบว่า การเข้าใจอนัตตาสัมพันธ์กับการลดลงของความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้า การประยุกต์หลักไตรลักษณ์ในพุทธจิตวิทยามีความสำคัญต่อการบำบัดและการพัฒนาจิตใจ โดยช่วยให้บุคคลเข้าใจและยอมรับความจริงของชีวิต นำไปสู่การปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นสาเหตุของความทุกข์ (วิทยา ศรีดามา, 2564) การวิจัยร่วมสมัยแสดงให้เห็นว่าการเข้าใจหลักไตรลักษณ์สามารถช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวลและเพิ่มความสุขในชีวิต

3. กระบวนการทางจิตวิทยา การผสมผสานเทคนิคการบำบัดทางจิตวิทยาสสมัยใหม่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาก่อให้เกิดแนวทางการบำบัดและพัฒนาจิตใจที่มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบสำคัญประการแรกคือการทำสมาธิ (Meditation) ซึ่งมีรากฐานจากการฝึกสมาธิแบบสมณะที่เน้นการพัฒนาจิตให้สงบ มั่นคงและเป็นสมาธิ แนวทางนี้ได้รับการประยุกต์ใช้ในจิตบำบัดสมัยใหม่ เช่น Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) และ Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) (Kabat-Zinn & Williams, 2021) โดยผลการวิจัยพบว่า การทำสมาธิช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเจริญสติ (Mindfulness) เป็นอีกองค์ประกอบสำคัญที่ได้รับการพัฒนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 ประกอบด้วยการพิจารณากาย เวทนา จิตและธรรม หลักการนี้ได้รับการบูรณาการเข้ากับการบำบัดทางจิตวิทยาหลายรูปแบบ เช่น Dialectical Behavior Therapy (DBT) และ Acceptance and Commitment Therapy (ACT) นอกจากนี้ ยังมีการประยุกต์ใช้สติในชีวิตประจำวันเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตและสุขภาวะทางจิต การพัฒนาปัญญา (Wisdom Development) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน โดยเน้นการใช้หลักโยนิโสมนสิการในการพิจารณาเหตุปัจจัยอย่างเป็นระบบ แนวคิดนี้ได้รับการบูรณาการกับ Cognitive Behavioral Therapy (CBT) เพื่อปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรม (Davidson & Dahl, 2022) โดยมุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าใจความจริงของชีวิตและการดำรงอยู่อย่างมีความสุข การวิจัยทางประสาทวิทยาศาสตร์ (Neuroscience) ได้ยืนยันประสิทธิภาพของแนวทางดังกล่าว โดยพบว่า การฝึกสมาธิและสติอย่างสม่ำเสมอส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสมองในด้านบวก เช่น การเพิ่มความหนาแน่นของสารสีเทาในสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมอารมณ์และความจำ นอกจากนี้ การผสมผสานแนวคิดพุทธจิตวิทยาเข้ากับการบำบัดสมัยใหม่ยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษาและป้องกันปัญหาสุขภาพจิต โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา

พุทธจิตวิทยาเป็นการผสมผสานระหว่างหลักธรรมในพุทธศาสนาและจิตวิทยาตะวันตก โดยมีพื้นฐานสำคัญสามด้าน ได้แก่ ความเข้าใจธรรมชาติของจิตที่สามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้ หลักไตรลักษณ์ที่อธิบายถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่งและกระบวนการทางจิตวิทยาที่ใช้การทำสมาธิ การเจริญสติ และการพัฒนาปัญญา ซึ่งได้รับการยืนยันจากงานวิจัยสมัยใหม่ว่า สามารถช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวลและเพิ่มความสุขในชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความยุติธรรมในสังคม

ความยุติธรรมในสังคม หมายถึง การจัดสรรสิทธิ โอกาส ทรัพยากรและความรับผิดชอบอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมในสังคม โดยคำนึงถึงความเสมอภาคทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง เพื่อให้สมาชิกทุกคนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ ความยุติธรรมในสังคมเกี่ยวข้องกับความเสมอภาค ความเป็นธรรม การไม่เลือกปฏิบัติและการเคารพสิทธิมนุษยชน ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการสร้างสังคมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสและทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2560)

ในยุคสมัยใหม่ นักปรัชญาอย่าง จอห์น รอลส์ (John Rawls) ได้นำเสนอทฤษฎีความยุติธรรมที่มีอิทธิพลอย่างมาก โดยเสนอหลักการ "ม่านแห่งความไม่รู้" (Veil of Ignorance) ซึ่งเสนอว่า หลักการที่ยุติธรรมควรเป็นหลักการที่ผู้คนจะเลือกหากพวกเขาไม่รู้ว่ตนเองจะอยู่ในตำแหน่งใดในสังคม ในขณะที่อามาร์ตยา เซน (Amartya Sen) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ได้เสนอแนวคิด "ความสามารถ" (Capability Approach) ซึ่งมองว่าความยุติธรรมไม่ใช่เพียงการกระจายทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการทำให้ผู้คนมีความสามารถและเสรีภาพที่จะดำเนินชีวิตตามที่พวกเขาให้คุณค่า (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2560)

ในบริบทของสังคมไทย ความยุติธรรมทางสังคมมีความท้าทายเฉพาะ โดยเฉพาะในประเด็นความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม การกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียม และการเข้าถึงบริการสาธารณะที่แตกต่างกันระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท นอกจากนี้ ความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (Procedural Justice) และความยุติธรรมระหว่างรุ่น (Intergenerational Justice) ก็เป็นมิติสำคัญที่ได้รับความสนใจในปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2555)

ความยุติธรรมในสังคมคือ หลักการที่มุ่งให้ทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมและมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรอย่างเป็นธรรม โดยไม่ใช่แค่การแบ่งทุกอย่างเท่ากัน แต่คำนึงถึงความแตกต่างของแต่ละบุคคล สังคมที่ยุติธรรมต้องลดความเหลื่อมล้ำ สร้างโอกาสในการพัฒนาศักยภาพและคำนึงถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคต เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืน

สังคมไทยร่วมสมัย

สังคมไทยร่วมสมัยหมายถึงสังคมไทยในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้อิทธิพลของโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีดิจิทัล และการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ โดยมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเป็นไทยดั้งเดิมกับความทันสมัย

แบบตะวันตก สังคมไทยร่วมสมัยมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดรูปแบบการดำเนินชีวิต ค่านิยมและความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบใหม่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2563)

ในมิติทางวัฒนธรรม สังคมไทยร่วมสมัยเผชิญกับความท้าทายในการรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมโลก เกิดการตีความและสร้างใหม่ของวัฒนธรรมไทยในบริบทที่หลากหลาย อาทิ ศิลปะ ดนตรี การแต่งกาย อาหารและความเชื่อ ในขณะเดียวกัน ประเด็นทางสังคมสมัยใหม่ เช่น ความเท่าเทียมทางเพศ สิทธิมนุษยชน และความหลากหลายทางเพศ ได้รับความสนใจและการถกเถียงในวงกว้างมากขึ้น สะท้อนถึงพลวัตทางความคิดและค่านิยมในสังคมไทย (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล, 2560)

ด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม สังคมไทยร่วมสมัยกำลังเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมผู้สูงอายุ ช่องว่างทางเศรษฐกิจที่ขยายตัวและการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจดิจิทัล ขณะที่คนรุ่นใหม่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมและเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสาร การแสดงออกทางความคิดและการสร้างเครือข่ายทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างลึกซึ้ง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2562)

สังคมไทยร่วมสมัยคือการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมกับความทันสมัยภายใต้อิทธิพลของโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีดิจิทัล กำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัฒนธรรมที่มีการตีความใหม่ ประเด็นสังคมสมัยใหม่เช่นความเท่าเทียมทางเพศ และการปรับตัวทางเศรษฐกิจสู่ยุคดิจิทัล พร้อมรับมือกับสังคมผู้สูงอายุและความเหลื่อมล้ำที่เพิ่มขึ้น โดยมีคนรุ่นใหม่และสื่อสังคมออนไลน์เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่กำลังเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมของคนไทย

พุทธจิตวิทยาจริยธรรม

พุทธจิตวิทยาจริยธรรม หมายถึง แนวคิดและหลักการทางจิตวิทยาเชิงจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตเจตนาบุรุษกับพฤติกรรมทางจริยธรรม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและการฝึกฝนจิตใจเพื่อนำไปสู่การมีพฤติกรรมที่เป็นกุศล (กรรมดี) และการลดละพฤติกรรมที่เป็นอกุศล (กรรมชั่ว) แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เน้นการเข้าใจธรรมชาติของจิตและกระบวนการทำงานของจิต โดยมองว่าการกระทำทั้งหมดของมนุษย์มีจิตเป็นตัวนำ จิตที่ได้รับการฝึกฝนจะนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น (พระธรรมปิฎก, 2546)

พุทธจิตวิทยาจริยธรรมให้ความสำคัญกับไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการควบคุมพฤติกรรมภายนอกผ่านหลักศีล การฝึกฝนจิตใจให้มั่นคงผ่านการทำสมาธิและการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าใจความจริงของชีวิตและโลก หลักการนี้ ยังเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องเจตนาและเจตสิก ซึ่งเป็นสภาวะทางจิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิต และมีผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรม จิตวิทยาพุทธศาสนายังให้ความสำคัญกับความเข้าใจเรื่องอารมณ์ (เวทนา) และวิธีการจัดการกับอารมณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอารมณ์ด้านลบที่อาจนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นอกุศล (De Silva, 2005)

แนวคิดในพุทธจิตวิทยาจริยธรรมยังครอบคลุมถึงหลักกุศลมูลและอกุศลมูล ซึ่งเป็นรากเหง้าของพฤติกรรมดีและไม่ดี รวมถึง อริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นหนทางสู่การดับทุกข์และพัฒนาจริยธรรมอย่างครบถ้วน ในสังคมปัจจุบัน แนวคิดนี้ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ในหลายบริบท เช่น การให้คำปรึกษา การบำบัดทางจิตวิทยาและการพัฒนาบุคลิกภาพ โดยเฉพาะการใช้สติและสมาธิเพื่อพัฒนาสุขภาวะทางจิต ลดความเครียดและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจิตวิทยาตะวันตกสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการฝึกสติและการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความคิด อารมณ์และพฤติกรรม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554)

พุทธจิตวิทยาจริยธรรมเป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับจิตวิทยา มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจกับพฤติกรรมทางจริยธรรม โดยเน้นการพัฒนาจิตผ่านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อลดอกุศลมูล (โลภะ โทสะ โมหะ) และเพิ่มพูนกุศลมูล (อโลภะ อโทสะ อโมหะ) ซึ่งเป็นรากฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม แนวคิดนี้ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสุขภาวะทางจิตและคุณภาพชีวิตในสังคมปัจจุบัน

แนวทางการเสริมสร้างในสังคมไทยร่วมสมัย

การนำพุทธจิตวิทยาไปปฏิบัติในสังคมไทยร่วมสมัยได้มีการพัฒนาและดำเนินการใน 3 ระดับที่มีความเชื่อมโยงกัน โดยในระดับนโยบายมีการบูรณาการเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เน้นการพัฒนาที่สมดุลระหว่างวัตถุและจิตใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2564) มีการส่งเสริมการวิจัยและการศึกษาผ่านการจัดตั้งศูนย์วิจัยพุทธจิตวิทยาในสถาบันการศึกษา พัฒนาระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และประยุกต์ใช้ในระบบสาธารณสุข การศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ในระดับชุมชน มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาจิตใจและไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาจิตใจผ่านการปฏิบัติธรรมและเจริญสติ (พระราชวรมนี (ประยูร ธรรมจิตโต), 2564) สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนและอาสาสมัคร รวมถึง ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่และส่งเสริมการเรียนรู้ ส่วนในระดับบุคคล เน้นการส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา พัฒนาทักษะการจัดการอารมณ์และความเครียดผ่านการเจริญสติ สร้างความตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมโดยพัฒนาปัญญาและเมตตากรุณา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2565) พัฒนาทักษะชีวิตและความฉลาดทางอารมณ์ รวมถึงใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการพัฒนาตนเองควบคู่กับการมีส่วนร่วมในชุมชนปฏิบัติธรรม การดำเนินการทั้งสามระดับนี้เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน โดยนโยบายระดับชาติสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนา ชุมชนเป็นกลไกขับเคลื่อนในพื้นที่และบุคคลเป็นผู้ปฏิบัติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงประสิทธิผลในการลดความขัดแย้ง เพิ่มความสุขและคุณภาพชีวิตและสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและสันติสุขอย่างยั่งยืน

ในสังคมไทยร่วมสมัย การนำพุทธจิตวิทยาไปปฏิบัติได้มีการดำเนินการอย่างบูรณาการใน 3 ระดับที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ ระดับนโยบายที่มีการผนวกเข้าสู่แผนพัฒนาประเทศ ส่งเสริมการวิจัย และประยุกต์ใช้ในระบบต่าง ๆ ระดับชุมชนที่มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาจิตใจ ส่งเสริมกิจกรรมปฏิบัติธรรม สร้างเครือข่ายความร่วมมือและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่ความรู้ และระดับบุคคลที่เน้นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา พัฒนาทักษะการจัดการอารมณ์ผ่านการเจริญสติ สร้างความตระหนักในหน้าที่ต่อสังคมและพัฒนาทักษะชีวิตควบคู่กับการมีส่วนร่วมในชุมชน โดยการดำเนินการทั้งสามระดับนี้เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดการลดความขัดแย้ง เพิ่มความสุขและคุณภาพชีวิตและสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและสันติสุขอย่างยั่งยืน

การนำแนวคิดพุทธจิตวิทยาการเสริมสร้างความยุติธรรมมาประยุกต์ใช้ ในสังคมไทยร่วมสมัย

การนำแนวคิดพุทธจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยร่วมสมัยประสบความสำเร็จหลายประการ โดยเฉพาะการผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ (พระพรหมบัณฑิต, 2564) และข้อจำกัดด้านความเข้าใจและการยอมรับในสังคมพุทธวัฒนธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2565) รวมถึง การขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านพุทธจิตวิทยา ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาและขยายผล (สถาบันพัฒนาบุคลากรสุขภาพจิต, 2564)

เพื่อรับมือกับความท้าทายเหล่านี้ จึงมีข้อเสนอแนะสำคัญคือการพัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรมด้านพุทธจิตวิทยาอย่างเป็นระบบ การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ (สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, 2565) รวมถึงการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา องค์กรทางศาสนา และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเสริมสร้างพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาและการประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในสังคมไทย

นอกจากนี้ การพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมในการเผยแพร่และประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยา โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและการพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ จะช่วยสร้างความเข้มแข็งและขยายผลการนำพุทธจิตวิทยาไปใช้ในสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งแนวทางเหล่านี้จะส่งผลให้การประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคมไทยร่วมสมัยเกิดผลเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

กระบวนการบูรณาการแนวคิดพุทธจิตวิทยากับระบบยุติธรรม

กระบวนการนำแนวคิดพุทธจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคมไทย (สถาบันกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์, 2564) เริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรม เช่น หลักพรหมวิหาร 4 และมัชฌิมาปฎิปาตา เป็นต้น นำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดร่วมระหว่างพุทธจิตวิทยาและระบบยุติธรรมสมัยใหม่ ที่สร้างสมดุลระหว่างการลงโทษ เยียวยาและคืนคนดีสู่สังคม จากนั้น จึงออกแบบโปรแกรมและกิจกรรมที่ประยุกต์หลักพุทธจิตวิทยา เช่น โปรแกรมไกล่เกลี่ยโดยใช้สติและสมาธิ และโปรแกรมฟื้นฟูผู้กระทำผิด มีการนำร่องทดลองใช้ ประเมินผล ปรับปรุง และขยายผลการดำเนินงานพร้อมสร้างกลไกความยั่งยืน

วิธีการประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรม

วิธีการประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมมีหลากหลายรูปแบบตามที่ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย (2565) ได้รวบรวมไว้ โดยวิธีการสำคัญประกอบด้วย การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเชิงพุทธ ซึ่งนำหลักสติและสมาธิมาใช้ในการจัดการความขัดแย้ง เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง และการหาทางออกที่ทุกฝ่ายยอมรับ และการบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิดด้วยพุทธจิตวิทยา โดยใช้หลักสติบำบัดและการปรับเปลี่ยนความคิดตามแนวพุทธ เพื่อลดการกระทำผิดซ้ำและพัฒนาทักษะการจัดการอารมณ์

นอกจากนี้ ยังมีการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมด้วยวิถีพุทธ โดยใช้หลักการปล่อยวางและการให้อภัย และการสร้างชุมชนยุติธรรมเชิงพุทธ ซึ่งพัฒนาชุมชนให้

เข้มแข็งและจัดการความขัดแย้งได้ด้วยตนเอง โดยใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี อีกทั้งยังมีการพัฒนาระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพุทธ ที่มุ่งเน้นการสมานฉันท์ระหว่างผู้กระทำผิดและเหยื่อ ใช้หลักขันติและเมตตาเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์มากกว่าการมุ่งลงโทษสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาของผู้กระทำผิด เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน

การเยียวยาเหยื่ออาชญากรรมด้วยวิธีพุทธเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่มีความสำคัญ โดยใช้หลักการปล่อยวางและการให้อภัยตามแนวพุทธในการเยียวยาจิตใจของเหยื่ออาชญากรรม รวมถึงการสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้เหยื่อได้แสดงความรู้สึกและเยียวยาบาดแผลทางใจ (Trauma Healing Institute, 2023) วิธีการนี้ ช่วยให้เหยื่ออาชญากรรมสามารถก้าวผ่านความเจ็บปวดและความทุกข์ใจได้อย่างมีสติและเกิดการเยียวยาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การสร้างชุมชนยุติธรรมเชิงพุทธก็เป็นวิธีการที่ได้รับความนิยม เป็นการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนได้ด้วยตนเอง โดยใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งประกอบด้วยทาน ปิยวาจา อุตถจริยาและสมานัตตตา ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2564) วิธีการนี้เน้นการสร้าง ความเข้มแข็งและความสามัคคีในชุมชน เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งตั้งแต่ต้นทาง

วิธีการสุดท้ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องคือ การพัฒนาระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพุทธ เป็นการพัฒนาระบบยุติธรรมที่มุ่งเน้นการสมานฉันท์ระหว่างผู้กระทำผิดและเหยื่อ โดยใช้หลักขันติหรือความอดทนและเมตตาในการสร้างความเข้าใจและการยอมรับซึ่งกันและกัน (Restorative Justice Foundation, 2023) วิธีการนี้มุ่งเน้นการฟื้นฟูความสัมพันธ์และการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น มากกว่าการมุ่งลงโทษผู้กระทำผิด

รูปแบบของการประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรม

รูปแบบของการประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมตาม การศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แบ่งได้หลายรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบสถาบันการศึกษาที่จัดการเรียนการสอนและฝึกอบรมด้านพุทธจิตวิทยา รูปแบบองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เยียวยาเหยื่ออาชญากรรม และให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ผู้ด้อยโอกาส และรูปแบบชุมชนปฏิบัติการที่รวมกลุ่มบุคคลผู้สนใจแนวทางพุทธจิตวิทยาเพื่อสร้างความยุติธรรมในชุมชน นอกจากนี้ยังมี รูปแบบเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ใช้ในการเผยแพร่และประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยา เช่น แอปพลิเคชันฝึกสติและสมาธิและแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

รวมถึง รูปแบบการบูรณาการเชิงนโยบายที่นำแนวคิดพุทธจิตวิทยามาผสมผสานในนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านความยุติธรรมของประเทศ เช่น การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพุทธในคดีบางประเภทและการพัฒนาตัวชี้วัดความยุติธรรมที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย

กรณีศึกษาการนำแนวคิดพุทธจิตวิทยาการเสริมสร้างความยุติธรรมมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย

โครงการใกล้เคียงข้อพิพาทเชิงพุทธในชุมชนบ้านสันติสุข จังหวัดเชียงใหม่ ในปี 2566 ชุมชนบ้านสันติสุขประสบปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำระหว่างเกษตรกรต้นน้ำและปลายน้ำ ความขัดแย้งรุนแรงถึงขั้นมีการฟ้องร้องคดีความ ศูนย์ใกล้เคียงข้อพิพาทเชิงพุทธจึงได้นำกระบวนการใกล้เคียงตามแนวพุทธจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. **การสร้างสติและความพร้อม** : เริ่มต้นกระบวนการด้วยการนั่งสมาธิร่วมกัน เพื่อให้ทุกฝ่ายมีสติและความสงบก่อนเริ่มการเจรจา
2. **การฟังอย่างลึกซึ้ง** : ผู้ไกล่เกลี่ยใช้หลักการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ตามแนวพุทธ ให้แต่ละฝ่ายได้เล่าความรู้สึกและความต้องการโดยไม่ถูกขัดจังหวะ
3. **การใช้เมตตาวิธี** : ฝึกให้คู่กรณีสื่อสารด้วยวาจาที่ประกอบด้วยเมตตา เน้นการสื่อสารความรู้สึกโดยไม่กล่าวโทษอีกฝ่าย
4. **การมองเห็นความทุกข์ร่วมกัน** : ชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ที่ทุกฝ่ายได้รับความขัดแย้งและความเชื่อมโยงของปัญหาที่ทุกคนต้องเผชิญร่วมกัน
5. **การหาทางออกด้วยมัชฌิมาปฏิปทา** : นำหลักทางสายกลางมาประยุกต์ใช้ในการหาทางออกที่สมดุลสำหรับทุกฝ่าย

ผลลัพธ์ : หลังจากกระบวนการใกล้เคียง 5 ครั้ง ทั้งสองฝ่ายสามารถบรรลุข้อตกลงในการจัดสรรน้ำอย่างเป็นธรรม มีการถอนฟ้องคดีความและร่วมกันจัดตั้ง "คณะกรรมการบริหารน้ำชุมชน" ที่มีตัวแทนจากทั้งสองฝ่ายและยังเกิดความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างเกษตรกรทั้งสองกลุ่ม อัตราการเกิดข้อพิพาทลดลงร้อยละ 80 ในปีถัดมา

สรุปได้ว่า การนำแนวคิดพุทธจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย โดยมีการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น พรหมวิหาร 4 มัชฌิมาปฏิปทา สังคหวัตถุ 4 มาใช้ในกระบวนการยุติธรรมผ่านวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การใกล้เคียงข้อพิพาทเชิงพุทธ การบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำผิด การเยียวยาเหยื่ออาชญากรรม การสร้างชุมชนยุติธรรมเชิงพุทธ และการพัฒนาระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งมีการดำเนินการในหลายรูปแบบทั้งผ่านสถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนา

เอกชน ชุมชนปฏิบัติการ เทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมถึง การบูรณาการเชิงนโยบาย ดังเห็นได้จากกรณีศึกษาการใกล้เคียงข้อพิพาทเชิงพุทธในชุมชนบ้านสันติสุข จังหวัดเชียงใหม่ ที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำ

สรุป

การประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย โดยมุ่งเน้นการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์ทางจิตวิทยาตะวันตก ซึ่งพุทธจิตวิทยามีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่ 1) การเข้าใจธรรมชาติของจิตที่สามารถพัฒนาได้ผ่านกระบวนการจิตตภาวนา 2) หลักไตรลักษณ์ที่อธิบายลักษณะของสรรพสิ่ง และ 3) การผสมผสานเทคนิคการบำบัดสมัยใหม่กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น การทำสมาธิ การเจริญสติและการพัฒนาปัญญา เป็นต้น จะช่วยลดความเครียด ความวิตกกังวลและเพิ่มความสุขในชีวิตได้

การประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรมดำเนินการผ่าน 3 มิติ คือ 1) การพัฒนาจิตสำนึกเชิงจริยธรรม 2) การเสริมสร้างความเมตตากรุณา และ 3) การแก้ไขความขัดแย้ง มีการนำไปปฏิบัติทั้งในระดับนโยบาย ระดับชุมชนและระดับบุคคล วิธีการสำคัญประกอบด้วย การใกล้เคียงข้อพิพาทเชิงพุทธ การบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำความผิด การเยียวยาเหยื่ออาชญากรรม การสร้างชุมชนยุติธรรมเชิงพุทธและการพัฒนาระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพุทธ ดังเห็นได้จากกรณีศึกษาการใกล้เคียงข้อพิพาทเชิงพุทธในชุมชนบ้านสันติสุข จังหวัดเชียงใหม่ ที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำ

อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดพุทธจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยร่วมสมัยยังพบความท้าทายสำคัญ ได้แก่ การผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ ข้อจำกัดด้านความเข้าใจในสังคมพหุวัฒนธรรมและการขาดบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ จึงมีข้อเสนอแนะให้พัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรม ส่งเสริมการวิจัย สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและพัฒนาเทคโนโลยีในการเผยแพร่องค์ความรู้ เพื่อนำไปสู่การสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและสันติสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

รายการอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. (2564). *การสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยหลักสังคหวัตถุ 4*. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย.

- กาญจนา แก้วเทพ. (2563). *วัฒนธรรมศึกษาในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2563). *ความรุนแรงและการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2560). *ความยุติธรรมทางสังคมในบริบทของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2562). *วิวัฒนาการของสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2555). *ความยุติธรรมระหว่างรุ่นและการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2560). *มานุษยวิทยาว่าด้วยวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2564). *ระบบอุปถัมภ์และความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก. (2546). *พุทธธรรมกับจริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต]. (2563). *จิตวิทยาเชิงพุทธ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธธรรม.
- “_____”. (2564). *การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธธรรม.
- พระพรหมบัณฑิต. (2564). *พุทธจิตวิทยาบูรณาการ: การประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2554). *พุทธจิตวิทยาเพื่อสันติภาพ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชมุนี [ประยูร ธมฺมจิตฺโต]. (2564). *การพัฒนาจิตตามแนวพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทยา ศรีดามา. (2564). *ไตรลักษณ์กับจิตวิทยาการบำบัด*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์. (2564). *คู่มือการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนตามแนวพุทธ*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2564). *รายงานวิจัยการเข้าถึงความยุติธรรมของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในประเทศไทย*. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ [ป.อ. ปยุตฺโต]. (2565). *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ. (2565). *ยุทธศาสตร์การวิจัยด้านพุทธจิตวิทยากับความยุติธรรมในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย. (2565). *วิธีการประยุกต์ใช้พุทธจิตวิทยาในการเสริมสร้างความยุติธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการยุติธรรม.
- Davidson, R. J., & Dahl, C. J. (2022). *Buddhist Psychology and Modern Neuroscience*. New York: Oxford University Press.
- De Silva, P. (2005). *An Introduction to Buddhist Psychology*. London: Palgrave Macmillan.
- Germer, C. K., & Siegel, R. D. (2022). *Wisdom and Compassion in Psychotherapy: Deepening Mindfulness in Clinical Practice*. New York: Guilford Press.
- Kabat-Zinn, J., & Williams, M. (2021). *Mindfulness-Based Interventions: Foundations and Applications*. New York: Guilford Press.
- Restorative Justice Foundation. (2023). *Buddhist Principles in Restorative Justice Practice*. London: RJF Publishing.
- Trauma Healing Institute. (2023). *Trauma Healing through Buddhist Psychology*. Philadelphia: THI Press.
- Wallace, B. A., & Shapiro, S. L. (2020). *Mental Balance and Well-Being: Building Bridges Between Buddhism and Western Psychology*. *American Psychologist*, 75(6), 230-242.